

Роб Римен

БЛАГОРОДСТВОТО НА ДУХА

София, 2011

Настоящото издание се осъществява с финансовата подкрепа на Холандската фондация за литература

This book was published with the financial support of the Dutch Foundation for Literature

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Преводът е направен по изданието:

ADEL VAN DE GEEST

Een vergeten ideaal

Uitgeverij Atlas

Amsterdam/Antwerpen

© 2009 Rob Riemen

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Боряна Кацарска, превод, 2011

© Издателство „Изток-Запад“, 2011

ISBN 978-954-321-847-9

РОБ
РИМЕН

БЛАГОРОДСТВОТО
НА ДУХА

ЕДИН ЗАБРАВЕН ИДЕАЛ

Превод от нидерландски
Боряна Кацарска

Съдържание

ПРЕЛЮДИЯ • Вечеря в „Ривър кафе“	9
1. Осмисленото време на Томас Ман	41
2. Несвоевременни разговори върху съвременни въпроси	73
3. Бъди смел	127
Послеслов	159
Бележки	161
Библиография	166

Ако някой иска да разбере, истински да разбере как стоят нещата на този свят, трябва да умре поне един път. Тогава, щом така трябва, по-добре е да се умира на млади години, когато имаш толкова много време пред себе си, за да се съвземеш после и заживееш отново...

Джорджо Басани
„Градината на Финци-Контини“¹

На онези, които носят живота ми, поднасям тази книга:

Кирстен, Лизет, Мархрит

*На светлата памет на Хенриет ван Линден,
посланик на Нидерландия в България, 2001–2005*

Благодаря за приятелската помощ
на Майя Карадимова и Андри ван Менс.

Отговорността за бележките
е изцяло моя. Дано Джо да ми прости.

Преводачът

ПРЕЛЮДИЯ

Вечеря в „Ривър кафе“

*Кой всъщност си ти,
за да говориш или пееш на Америка?
Уолт Уитман, „Стръкчета трева“*

I.

Ние не организираме най-важните събития в живота си – те ни се случват. Денят, в който едно приятелство или една голяма любов се явяват в живота, е неочакван. Часът, в който любим човек напуска живота, е неочакван. Онова единствено събитие, което променя съществуването ни, е неочаквано. И сякаш тъкмо в такива моменти човешката душа – съзнаваща своята сила да оценява кое е важно и кое не е, кое винаги ще ни съпътства и кое можем да забравим – активира всичките си сетива и овластява паметта да направи подробен и старателен запис, който тя, душата, по-сетне ще присвои. Мозъкът е добър за данни и факти, които забравя, щом спре да ги ползва. Ала съхраненото в сърцето не ще се изгуби никога. Това е показано със завладяваща простота в класическия холивудски филм „Когато Хари срещна Сали“.

Просто попитайте възрастна двойка съпрузи кога са се срещнали за пръв път и те ще си спомнят с изумителна точност подробности от преди петдесет или шестдесет години. Забравили са много неща, ала не и това, не и срещата, отпечатана в сърцата им.

II.

Нямаше особена причина да очаквам нещо извънредно от пътуването си до няколко американски града и университета през ноември 2001 г. Една от най-хубавите и вдъхновяващи страни на моята работа за Институт „Некус“ са срещите с множество международно известни интелектуалци, поканени като лектори на годишните „Некус“-конференции, за да обсъдим съдържанието на лекцията им или темата на някоя панелна дискуссия. Както говорителите, така и темата на следващата конференция бяха отдавна определени – „Житейското търсене. Част 2. Злото“. Затова беше планирана между другото среща в Ню Йорк с литератора и познавач на Мелвил Ендрю Делбанко, както и тази с Джон Кутси² в Чикаго. В Станфорд очаквах да видя отново биографа на Достоевски Джоузеф Франк³ и да се запозная с Ричард Рорти.⁴ Участието на Майкъл Игнатиев⁵ – близък сътрудник на „Некус“ още от първите конференции – и на Даниъл Голдхаген⁶ беше прекрасен повод отново да посетя Харвард. Знаех, че всички тези срещи най-вероятно ще бъдат приятни, интересни и обогатяващи. Ала да се очаква да бъдат „незабравими“, би било преувеличение.

За щастие дори и при служебните пътувания не всяка среща трябва да е „работна“. За деня, в който трябва

ваше да пристигна от Амстердам в Ню Йорк, очаквах с радост вечерята с Елизабет Ман Боргезе в известното „Ривър кафе“. И тази уговорка беше отдавна в графика ми и дори за тази среща нямаше причина да очаквам да е нещо повече от добър разговор със стара приятелка. Уви, белег на нашето време е, че все още малцина знаят, коя е Елизабет Ман Боргезе. При споменаването на името ѝ най-често виждам въпросително мигащи очи. В повечето случаи импулсивно добавям „най-малката дъщеря и любимо дете на световноизвестния писател Томас Ман“. Наясно съм обаче, че това пояснение подчертава преди всичко важността на Томас Ман за мен и съвсем не отдава дължимото на заслугите на най-малката му дъщеря. По-честно спрямо Елизабет е да се отбележи, че с филма си „Неудобната истина“ Ал Гор продължава делото, започнато тъкмо от нея.

Понеже вечерта в „Ривър кафе“ щеше да се окаже много по-различна от очакванията ми, ще ми се да разкажа нещо повече за жената, на която до голяма степен се дължи появата на тази книга.

Родена в Мюнхен през 1918 г., през 1933 г. заедно с родителите си тя заминава в изгнание в Швейцария, за да емигрира с тях в САЩ през 1938 г. През 1939 г. се омъжва в Принстън за италианския литератор, политически активист и известен антифашист Джузепе Боргезе, от когото има две дъщери. През войната те двамата са душата на движение, което си поставя за цел да гарантира следвоенния мир посредством създаването на световна федерация и приемането на световна конституция. Двамата разчитат на подкрепата на хора като Ганди, Сартр, Албер Камю, Бертран Ръсел, Алберт Айнщайн и Томас Ман. В средата на шейсетте години – междуременно нейният много по-възрастен съпруг е починал – Елизабет си дава

сметка, че този идеал е за момента твърде утопичен, и решава да се посвети на нещо, което е по-близко на хората – околната среда. Елизабет Ман Боргезе е единствената жена в малката група, която основава Римския Клуб, първата международна организация, поставила околната среда в политическия дневен ред, за да накара човечеството да осъзнае както опасностите за природата, така и нашата човешка отговорност да я защитим. Но и Римският Клуб не е достатъчно конкретен за Елизабет и тя става съинициатор на Международния Институт за Океана, чиято цел е изработването на конвенция на ООН, според която собствеността на и отговорността за океаните е на цялото човечество, а не на отделните държави. Приемането на това предложение от Общото събрание на ООН и ратификацията му в 1994 г. (без подкрепата на САЩ) се дължат основно на усилията на Елизабет Ман Боргезе. Тя говори с безброй хора и всеки от тях трябва да е бил впечатлен от нейните интелигентност, убеденост и чар. Освен това срещата с Елизабет беше среща с двадесетия век. В широкия ѝ приятелски кръг бяха Владимир Хоровиц (в младите си години, когато още се надява да стане концертираща пианистка, тя взема при него няколко уроци по пиано), Бруно Валтер, Алберт Айнщайн, Херман Брох, Джавахарлар Неру, Индира Ганди, Уистън Оудън, Агнес Майер, Игнацио Силоне, Роберт Хътчинс, Роджър Сешънс⁷ и много други.

Когато я срещнах за пръв път, тя беше на осемдесет години и живееше в Халифакс, Нова Скотия, където бе професор по международно морско право в университета „Далхаузи“.

Бях я поканил да изнесе годишната „Нексус“ лекция през пролетта на 1999 г. и бях предложил тема: „Моето време“. През 1950 г. известният ѝ баща изнася лекция с

това заглавие, в която той, тогава седемдесет и пет годишен, обръща поглед назад към своето смутно време. Струваше ми се повече от ценно след почти половин век да бъде чута осемдесетгодишната му дъщеря да говори за своя живот. Отначало тя се поколеба: „Не мога да повтора баща си!“ Успях обаче да я убедя и на 12 май 1999 г. пред препълнена зала, където на първия ред бяха Нейно Величество Кралица Беатрикс и бившият министър председател Руд Люберс, приятел и политически съмишленик, тя изнесе незабравима лекция. Станахме приятели, бяхме редовно във връзка и когато през юни 2001 г. се разбра, че през ноември и двамата ще бъдем в Ню Йорк, веднага уговорихме среща: сряда, седми ноември, в 19.30 часа, в „Ривър кафе“.

III.

Две напълно непредвидими събития направиха вечерята в „Ривър кафе“ така различна от онова, което можех да си представя, когато си отбелязах името, времето и мястото.

Първото събитие е 11 септември. Никога няма да забравя гледката на Ню Йорк в тази вечер, когато около шест тръгнах из града, за да се раздвижа след дългия полет и преди вечерята. Близко два месеца след онази фатална дата градът, който никога не спи, бе тъмен, студен и най-вече празен. Почти нямаше движение, като се изключат няколко таксита, а и те едва ли печелеха много, тъй като и пешеходците бяха изчезнали. Ню Йорк бе сякаш изоставен като напуснато бойно поле. Исках да се отбия при приятели в Сохо, ала не ги заварих у дома. След

това от чисто любопитство тръгнах към Уест Бродуей по посока на Кота Нула. Все още не знам, дали наистина беше така или въображението ми се подиграваше, ала в далечината, там където трябваше да бъде Кота Нула, виснеше огромен черен облак, който покриваше всичко. „Ужасът! Ужасът!“ Крясъкът от „Сърцето на мрака“ на Джоузеф Конрад ме прониза, обърнах се, тръгнах обратно към Уошингтън Скуеър и взех такси за „Ривър кафе“, в подножието на Бруклинския мост.

Пристигнах пръв в полупразния ресторант, където имахме запазена маса до прозореца. С чаша шардоне в ръка се взирах в самотната Статуя на Свободата, която бди със светлината си над нощния град. Някъде отзад на пианото звучеше, по-меланхолично от всякога, „I'll be Seeing You“ на Дом Салвадор, а аз очаквах двамата си гости.

Да, двама! Това беше второто неочаквано събитие. Няколко дни преди отпътуването ми Елизабет ми звънна и след като ме попита как съм и дали уговорката за вечеря си остава, се осведоми, дали съм чувал някога за Джоузеф Гудман.

– Боя се, че не. Трябва ли?

– Всъщност не. Той живее твърде затворено и едва ли много хора го познават. Ала е стар приятел, знае, че идвам в Ню Йорк и би искал да ме види. Би било прекрасно да се запознаете. Имаш ли нещо против да го покания на нашата вечеря?

– Разбира се, че не. Може би междуременно ще ми разкажеш за него.

Когато в 1938 г. Елизабет заедно с родителите си емигрира в Америка и все още възнамерява да стане концертираща пианистка, пътува всеки ден от Принстън до Ню Йорк, където се обучава при Изабела Венгерова, из-

вестната руска пианистка и музикален педагог, свързана с Институт „Къртис“ във Филаделфия. Сред нейните ученици е и Джоузеф Гудман. Той е три години по-млад от Елизабет, също идва от Германия, а по-късно става ясно, че двамата са прекосили океана с един и същи кораб, „Нови Амстердам“, който влиза в пристанището на Ню Йорк на 23 септември 1938 г. Джо обаче пътува в трета класа долу в трюма и без родителите си, които са останали в Германия и които той никога повече няма да види. Елизабет заедно с известните си родители е почетен гост на капитана. Според Елизабет Джо е блестящ пианист. „Трябваше да чуеш изпълнението му на опус 106 от Бетовен, сонатата за хамерклавир. Това беше неговата музика. Никои не можеше да я изсвири като Джо“. Но младият Джоузеф е колкото блестящ, толкова и затворен. Елизабет, която се чувства привлечена и загрижена за него, успява все пак да спечели доверието му. Ражда се едно изключително приятелство. Докато след по-малко от половин година тя, между другото и затова, че осъзнава, че не притежава таланта на Джо, не изоставя идеала си да стане концертираща пианистка и не се влюбва в Джузепе Боргезе, тридесет и шест години по-възрастен от нея, с когото иска да осъществи новия си идеал – световна конституция, световна федерация, световен мир. Макар и тя да уверява Джо, че бракът ѝ няма да промени с нищо тяхното приятелство, той не идва на сватбата ѝ и изчезва от живота ѝ.

Чиста случайност е, че в края на шейсетте години го среща отново като продавач в антикварна книжарница в Ню Йорк, някъде около Четвърто авеню. Междувременно Боргезе е починал, а Елизабет живее и работи в Санта Барбара, Калифорния, където, преди да се посвети на околната среда, ръководи „Центъра за изследване

на демократичните институции“. Джо, който никога не се е женил, се е отказал от опитите си да направи кариера като пианист и е посветил живота си на своята втора любов: книгите.

– Вече не свириш?

Тя познава трудния му характер и не се учудва, че той вероятно се е държал невъзможно навсякъде и с всички. Но този човек, роден за музиката, да спре да музицира? Елизабет не може да повярва.

– Не можех да живея от това, Елизабет. Но от време навреме композирам.

Пита, дали би могла да види нещо от работите му, но отговорът е уклончив: „По-късно може би. Не знам дали са достатъчно добри“.

Джо харесва новия си живот, най-вече защото има достатъчно време да чете. Една сбирка му е изключително скъпа – творбите на американския поет Уолт Уитман.

– Разбери, че за Джо Уолт Уитман е това, което е за теб моят баща – ми казва Елизабет. – Това е неговият голям герой и неговата най-голяма любов след музиката. Може би той е дори по-обсебен от Уитман, отколкото си ти от творбите на баща ми.

– Той нямаше ли книги от Томас Ман?

– Само една, „Доктор Фаустус“, и две лекции на баща ми, които особено ценеше: „За немската република“ и „За бъдещата победа на демокрацията“. Сещаш ли се защо тъкмо тези две лекции?

– Предполагам, защото в тях баща ти цитира Уитман.

– Да! Може би ти си точно толкова странен, колкото Джо. Както и да е, радвам се, че ще се запознаете.

– Той все още ли работи в книжарницата? С удоволствие бих минал оттам, така и така ще съм в Ню Йорк.

Но книжарницата я нямаше вече. В средата на седемдесетте години на собственика му става ясно, че бъдещето пред неговата търговия не е обещаващо, и Джо е принуден да си търси друга работа. Отново става пианист, сега обаче на туристически кораби, плаващи в Тихия океан близо до западния бряг на Мексико.

Когато на 24 април 1978 г. Елизабет навършва шейсет години, за свое огромно изумление получава плик с две съобщения, които напълно я изненадват. Джо е композирал за нея песен по стихове на Уитман, а освен това изпраща картичка с новината за раждането на дъщеря. На картичката пише „Сега всичко е наред. Момиченцето е прекрасно. Чувствам покой и щастие“.

Въпреки че Джо продължава да плава из Тихия океан заедно със своята певица и с малката си дъщеричка, а тъкмо по това време Елизабет получава професура в Халифакс, те поддържат връзка. „Окей, ти гледаш към Атлантическия океан, аз към Тихия, но чрез тези океани сме все пак свързани един с друг“, отбелязва той, когато понякога ѝ се обажда. За пръв път от четиридесет години Елизабет има чувството, че при него нещата вървят добре. Той телефонира веднъж на няколко месеца, интересува се от работата на Елизабет и говори с много любов за детето си. В началото на 1988 г. се обажда отново. Десетгодишната му дъщеря е умряла от тропически вирус. Две седмици имала треска, но лекарите не могли да направят нищо. Джо е съсипан, а Елизабет, макар и никога да не е виждала момиченцето, има чувството, че е загубила свое собствено дете. След две години Джо се мести в Ню Йорк. Бракът му не е устоял на тежката депресия, в която Джо отново е изпаднал. И като че ли всичко това не е достатъчно, той получава спастичен тортиколиз, крайно

неприятно състояние, при което постоянно прави неконтролируеми движения с глава. Свиренето на пиано става невъзможно. Джо казва на Елизабет: „Американец съм. Не мога да живея в Канада. Но искам да съм близо до теб и да живея в града на Уолт Уитман“. Тя не знае къде точно живее той. Някъде в центъра, но къде, той никога не казва. Може би поради срам от бедността си. Немислимо е обаче Елизабет да му предложи помощ. Не знае телефонния му номер. Обажда се той. Виждат се няколко пъти в годината и то винаги на любимото му място – една пейка в Сентрал Парк, близо до голямото водохранилище при 91-ва улица. Той ходи там всеки следобед да глътне свеж въздух и пак там често се вижда с приятеля си Емилио Контини, италианец, с когото се познават още от времето на книжарницата. На 11 септември 2001 г., когато Елизабет чува за нападението над Близнаците, тя отчаяно чака обаждане от Джо. Когато телефоните отново проработват, той се обажда. „Не се тревожи, Елизабет. С мен всичко е наред“. Елизабет му казва, че след два месеца ще бъде в Ню Йорк, а той отговаря, че много би искал да се видят. Затова ми телефонира, още докато съм в Холандия.

Бях развълнуван от споделеното и от това, че го сподели с мен. Макар че разказът ѝ не беше многословен, останах със силното усещане, че това бе историята на двама души, които бяха родени един за друг, които никога не бяха разкрили сърцата си, но които в крайна сметка никога не се бяха изоставили. А още по-силно беше усещането ми, че по никакъв начин не трябва да присъствам на срещата в „Ривър кафе“. Но Елизабет настоя: „Не, искам да дойдеш. И Джо иска. *Трябва да дойдеш*“.

IV.

Човекът, който точно в седем и половина седна на масата ми, беше дребен, много слаб, стар и с брада, достойна за поета негов герой. Сакото му беше поне на двайсет години. Смелият опит да се отстрани някое и друго леке не бе успял. Той си поръча бира и отпи, притиснал глава към рамото си, за да ограничи тиковете. Странно преживяване е да седиш срещу някого, чиято глава непрестанно се движи. Освен това Елизабет ми беше разказала историята на живота му. Не знаех какво да кажа. Тъй като сътрапезникът ми бе изцяло зает с усилието да изпие чаша бира и също не казваше и дума, попитах – глупав въпрос, тъй като можех да отгатна отговора – дали преди е идвал на това място.

– Не.

– Гледката е прекрасна!

– Не, не намирам гледката за прекрасна. Не и сега, когато двете големи кули вече ги няма.

Вероятно забелязал моето неудобство, той продължи с малко по-приятелски тон:

– За щастие, Силната жена все още е там. Гледката към нея оттук е красива, а и утешава.

– Силната жена?

– Да, Статуята на Свободата! Не знаете ли стиховете на Ема Лазаръс, гравирани на пиедестала на Статуята?

*Силна жена със факел, чийто пламък
светкавица пленена е, а името ѝ
Майка на Изгнаници.⁸*

Никога няма да забравя мига, когато я видях за първи път. Знаете ли, че Елизабет и аз сме пристигнали в Ню Йорк с един и същи кораб?

– Да, тя ми разказа. Аз самият никога не съм бил при Статуята на Свободата, нито на остров Елис. Ала наскоро разбрах, че мой далечен роднина, Исаак Римен от Русия, е пристигнал в Ню Йорк на 13 април 1909 г. по линията Хамбург-Америка и ми е любопитно какво е станало с него. Ще ми се утре, ако имам време, да погледна в архивите на остров Елис и да посетя Статуята на Свободата.

– Боя се, че не е възможно. Може и да греша, но доколкото знам остров Елис е все още затворен. Мерки за сигурност. Но какво Ви води в Ню Йорк?

В този момент в ресторанта влезе Елизабет. Също дребна, също стара, но винаги блестящите ѝ кафяви очи излъчваха такава жизненост! Щом поръчахме и Елизабет получи своето уиски (скоч, малцов – любимото ѝ), започнах да разказвам за предстоящата конференция на „Некус“, за темата, за гостите и за проблемите, които щяха да бъдат в центъра на обсъждането: откъде е злото? Защо има толкова много зло, неправда и страдание в човешкото съществуване? Има ли отговор, сериозен и убедителен отговор на въпросите на Йов, или животът в крайна сметка е безсмислен?

– Заради 11 септември – продължих аз – изглежда, че сме избрали тази тема, за да бъдем „актуални“. Поне такива предположения чувам напоследък. Но това е абсурдна мисъл. Темата на конференцията през 2002 г. беше вече избрана преди месеци, а и нямахме нужда от никакъв 11 септември, за да бъде една конференция, посветена на злото, актуална. Лешек Колаковски, големият полски философ⁹, и Роджър Скрътън¹⁰, ще говорят по темата. Пумла Гободо-Мадикизела¹¹, член на Южноафриканската Комисия за истина и помирение, ще говори за видяното от нея лице на злото. Марио Варгас Льоса, който вече ни е гостувал, е поканен заради „Денят на ко-

зела“, впечатляваща книга, която се домогва до ядрото на един зъл политически режим. Израелският философ Моше Халбертал¹² ще говори за Йов. Трябва да почакаме, но мисля, че това ще бъде важно интелектуално събиране.

Елизабет кимаше в знак на съгласие, но Джо не беше убеден.

– Разбира се, че това е интересно и важно, но сега всеки, именно поради случилото се тук, ще организира конференции или ще пише книги за злото, вече има безброй публикувани мнения и безкрайни дискусии по радиото. Според мен тъкмо сега всички тези интелектуалци не трябва да говорят за злото, целият свят така и така го прави. Освен това, какво смяташ да постигнеш? Човечеството ще стане ли поне малко по-добро? Защо не направиш нещо по-положително? Организирай конференция за *свободата*. Защото онова, което онези мръсници, онези подли некрофили искат да унищожат, е *Силната жена*! Америка е велика страна и аз разбрах това още в деня, когато през септември 1938 г. пристигнах тук и за пръв път в живота си видях тази впечатляваща дама, истинския символ на Съединените американски щати. Елизабет, спомняш ли си?

– Разбра се, Джо, никога няма да забравя този ден. Чувството на щастие от поздравя на твоята *Силна жена*. Но честно казано вече не вярвам, че Америка все още е велика страна. В моите очи това отдавна не е така. Станах канадска гражданска и макар че можех да задържа американския си паспорт, го върнах. Това вече не е моята страна. Според мен е много добре, че Институт „Нексус“ организира конференция за злото, дори и само за да се изясни, че липсата на свобода има много общо със злото в нас самите. Освен това да се надяваме, че 11 септември

е сигнал, който може да ни накара да се пробудим и да осъзнаем, доколко Западът и особено Америка, отново изневерява на собствените си идеали. Не сме ли лицемерни, когато стане дума за икономически интереси и външна политика? Лицемерието като следствие на алчността, която като сляпа сила, като демон държи в хватката си нашето общество. Маркс във всеки случай е видял това ясно: капитализмът е също и унищожителна сила! Да не говорим за глупостта, която култивираме, за декадентството. Такива неща никога не остават без последици.

– Значи мислиш, че това, което се случи, е *окей*? Че трябва да *разберем*, защо три хиляди невинни хора бяха убити от групичка религиозни фанатици? Сякаш е толкова трудно да се разбере, че отново има фашисти, хора, които желаят злото!

Джо е толкова развълнуван, че главата му започва да прави все по-резки отскоци и му е изключително трудно да сложи и хапка в устата си. Спокойна, с длан върху ръката му, Елизабет казва тихо:

– Не, Джо, не е *окей*, познаваш ме достатъчно добре, за да знаеш, че никога не бих оправдала убийството на невинни хора. Знам твърде добре, че злото съществува. Никога няма да забравя март 1933 г. След две седмици ваканция в Швейцария с родителите си се върнах на училище в Мюнхен. Тъкмо през тези две седмици Хитлер и неговите нацисти бяха обсебили цялата власт в Германия. За мен беше огромен шок да видя, как учителите внезапно започнаха да твърдят тъкмо обратното на онова, което говореха преди ваканцията. А момичета, които само преди три седмици почти припадаха по един учител, сега го издаваха, защото им бил забранил да започват часа с „Хайл Хитлер!“. За три седмици те се бяха превърнали в убедени, наистина убедени нацисти. Бях почти на петна-

десет години и оттогава нямам никакви илюзии относно злото, което се таи у хората. Ала също така знам, че злото не се изкоренява с бомби и гранати. Ще трябва да измислим по-добър отговор от войната срещу терора. Това, което ме плаши, е, че Буш и Чейни не могат да измислят нищо друго. Това не просто е глупаво, това ще направи света още по-опасен, отколкото вече е.

– Съгласен съм с теб, Елизабет – казах, – но големият въпрос е какво всъщност да се направи.

Елизабет и аз се спогледахме с изненада, когато Джо, със спокойствие в гласа, каквото чувах за пръв път тази вечер, каза:

– Аз знам какво трябва да се направи, аз имам отговора!

От един найлонов плик той извади червено-кафява кожена папка, сложи я на масата, избута чашите малко встрани, разтвори папката и показа купчина нотни листи. На най-горния лист, с треперещ почерк и с големи букви бе написано:

Симфонична кантата за соло, хор и оркестър

Благородство на духа

По текст на Уолт Уитман

от

Джоузеф Гудман

– Елизабет, това е, което исках да ти покажа.

Работата беше по стихове от „Стръкчета трева“ на Уолт Уитман, неговия химн за свободата, демокрацията, Америка и поезията, и започваше с речитатив и ария, която възпява Ню Йорк:

*И аз вървях по улиците на острова Манхатън
дайте ми лица и улици и нека*

*да виждам нови всеки ден.
Дайте ми тези гледки – дайте ми улиците
на Манхатън!*

А после хорът:

*Хора, безкрай, като поток, със силни лица и страсти,
процесии,
улиците на Манхатън с техните мощни пулсации,
със барабани биещи като сега,
лицата и очите на Манхатън завинаги за мен.¹³*

Уви, музикалните ми познания са ограничени, но впечатлението, което получих от тази скица – защото това бяха чернови, цялата партитура явно беше още *in statu nascendi* – беше, че Ню Йорк, Манхатън е възпят под формата на *lamento*, оплаквателна песен. Втората част на творбата, тази за поета и свободата, беше по-съзерцателна и по-мелодична (*andante grazioso*), за сопран и оркестър:

*Поетите са глас и обяснение на свободата,
което удовлетворява душата, то е истина.*

*Свобода, нека други да губят вяра в теб,
аз никога не ще престана да ти вярвам.*

*Понеже великата Идея, идеята за съвършени и свободни
индивиди,
за нея бардът върви напред, водачът на водачите,*

*понеже великата Идея,
това, о мои братя, това е мисията на поетите.*

Третата и последна част за алт, хор и оркестър беше химн – с много тимпани и тромбони – за Америка, озаглавен „Сбогом!“

*Във всяко време една нация трябва да води,
една нация трябва да бъде обещанието и опората
на бъдещето.
когато Америка извърши обещаното,
когато през тези Щати тръгнат стотици милиони
превъзходни
личности,
вестя триумф на правдата.
Вестя свобода и равенство без никакъв компромис;
вестя оправданието на прямотата
и на гордостта.
Вестя величие и блясък, който прави незначима
всяка предишна политика на земята.*

Бях заинтригуван от заглавието на творбата и, докато Елизабет с очевидно повече разбиране от мен изучаваше партитурата, попитах Джо защо бе избрал това заглавие.

– *Благодарството на духа* е голямата Идея. То съдържа в себе си осъществяването на истинската свобода, понеже не може да съществува никаква демокрация, никакъв свободен свят без този морален фундамент. Шедьовърът на Уитман, цялата му визия е точно тази: животът като търсене на истината, красотата, добротата и любовта. Това е изкуството да бъдеш човек, култивирането на човешката душа. Всичко това намира израз в

„благородството на духа“: човешкото достойнство. Чел ли си Уитман?

– Не, всъщност не – трябваше да призная.

– Започни тогава с „Демократични гледки“.¹⁴ Това е блестящ коментар за Америка и същевременно философски увод към поетичната визия на „Стръкчетата трева“. Елизабет, разбира се, е права, че много неща не са наред в Америка. Моята Америка обаче, тази Америка, която е велика страна, е визията на Уитман за Америка, а неговите „Демократични гледки“ са точен анализ на разлома между Америка като идея и американската действителност. Уитман вече знае, че система, политически институции и право на глас сами по себе си не са достатъчни за истинската демокрация. Той пише за развалата и корупцията на бизнес елита, за успеха на материалното развитие, което върви ръка за ръка с нарастваща вулгарност, лицемерие, глупост и липса на солидарност. Но както Уитман вече знае, истинската цел на демокрацията е най-висшата свобода да бъде закон, тогава добротата и добродетелта следват от само себе си. Без тази най-висша свобода, истина и справедливост няма да има вече демокрация. Само политическа свобода не е достатъчна, трябва да се установи друг духовен климат, трябва да дойде времето на литературата. Истинският поет учи на истинска свобода. Истинското духовно формиране не е нищо друго освен образование в благородство на духа. Уитман вярва дълбоко в духа на американския народ, аз също. С тази работа, с моята музика искам да възкреса духа на Уитман и да накарам американския народ да осъзнае своята мисия в този свят.

– Елизабет – обърна се Джо към нея, – никога досега не съм те молил за услуга. Но ако успея да дам нов глас на благородството на духа, глас, който да докосне отно-

во човешката душа, ще ми помогнеш ли тази творба да бъде изпълнена? Мен никой не ме познава, а ти познаваш всички.

По лицето на Елизабет разбрах, че е трогната, че този така горд човек, който за шейсет години приятелство никога нищо не бе поискал, нито бе приел някаква помощ от нея, търсеше сега нейната подкрепа за осъществяването на нещо, което за него бе повече от произведение на изкуството. За Джо това беше творческо завещание, всъщност единствената следа от неговото съществуване, свидетелство, че и той бе живял на тази земя. Родителите му бяха мъртви, едничкото му дете беше мъртво, съпругата му беше изчезнала, с книжарницата беше свършено, половината от живота му беше минала в скитане по океана. С неговата ода за благородството на духа поне щеше да остане една творба, произведението, в което той би продължил да съществува.

Елизабет го целуна по бузата и прошепна:

– Няма проблем.

Бледото му лице се обля в червенина и докато конвулсивно притискаше с лява ръка глава към рамото си, за да спре силното треперене, той прибра черновите си и се подготви за тръгване.

– Къде тръгна? – попита Елизабет.

– Днес е сряда, никога не пропускам радиопредаването на Дейвид Дюбал за клавирна музика. Благодаря ти много, Елизабет. Ще ти се обадя веднага, щом съм готов.

– Джо, почакай, можем заедно да вземем такси!

Но той не искаше. Казах му, че с удоволствие ще му изпратя есето си за Томас Ман. На една визитка той написа номера на пощенска кутия и името Емилио Контини.

– Можете да се свържете с мен на този адрес. Радвам се, че се запознахме. *Приятно прекарване в страната на свободата!*¹⁵

Не беше направил и три крачки, когато се обърна и каза:

– Нали в текста Ви няма бележки под линия? Мразя бележките под линия.

Успокоих го и той продължи по пътя си.

– Какво има той против бележките под линия? – попитах Елизабет.

– А, преди много време, когато още искаше да направи кариера като музикант, беше поканен за нещо като гост професор в един факултет по музика. Надяваше се да получи там постоянно назначение, но, доколкото го познавам, направил е това невъзможно поради отказа си да се съобразява със съществуващите академични правила. Оттогава за Джо бележките под линия са върхът на академичната глупост.

Елизабет се засмя, но не бих се изненадал, ако причината за доброто ѝ настроение беше нещо повече от странната неприязън на приятеля ѝ срещу академичния свят.

V.

В края на ноември 2001 г., завърнал се в Холандия, изпратих на Джо английския превод на есето ми „Осмисленото време на Томас Ман“. Бях го написал и публикувал в Холандия по повод лекцията на Елизабет в „Нексус“ като обзор на онова, което бях научил от Томас Ман след дългогодишно задълбочаване в неговото творчество. В

краткото придружаващо писмо съобщавах на Джо колко ценя нашето запознанство, че междуременно с голямо удоволствие съм прочел „Демократични гледки“ на Уитман и че с изненада към открил, колко много общи неща споделят неговият поет и моят писател.

След Коледната ваканция, в понеделник, 7 януари 2002 г., сред цялата получена поща открих кафяв плик с втора ръка екземпляр на „Стръкчета трева“. Посвещението на Джо, написано с познатия ми вече треперещ почерк, гласеше: *Американският Човек. Да продължи благородството на духа*¹⁶. Имаше и кратко писмо. След няколко похвални думи за текста ми и забележката, че наистина има голяма духовна близост между Ман и Уитман, Джо добавяше:

В коментар към „Стръкчета трева“ Уитман отбелязва: „Способността за въображение в наше време трябва да бъде използвана да одушеви фактите, науката и обикновения живот, да им придаде блясък и славата, и истинското сияние, които принадлежат на всяко действително нещо и само на действителните неща. Без това същинско одушевяване – което могат да дават единствено поетите и другите хора на изкуството – действителността е незавършена и нейната наука, демокрация и в крайна сметка самият живот са напразни“. С което, приятелю, просто искам да кажа: фактите са добри за учените, но наш дълг е да пишем истината. *Пиши добре, бъди добре. Твой приятел, Джо*¹⁷.

По-късно през деня, точно два месеца след вечерята в „Ривър кафе“, позвъних на Елизабет, за да ѝ кажа, какво съм получил. Щом чух гласа ѝ, разбрах, че нещо не е наред. Преди няколко часа бе разбрала, че Джо е починал ден преди това, на 6 януари, от мозъчен инфаркт. Итали-

анският му приятел се разтревожил, понеже Джо не дошъл при тяхната пейка в Централ Парк, отишъл у Джо и го намерил мъртъв. Елизабет попитала Емилио същото, която я попитах аз: „Завършена ли е композицията? Написал ли е Джо своето „Благородство на духа“? Тъжният отговор бе, че в нов пристъп на депресия Джо е унищожил всичките си чернови и записки.

– Каква ужасна новина, Елизабет. Съжالياвам. Макар че го видях само веднъж, бях впечатлен. *Той беше голям човек*¹⁸.

– Не, не беше *голям човек*. Беше добър човек и верен по своя си начин приятел. В него имаше и нещо гениално. Понякога имаше най-блестящите и оригинални идеи. Докато ти говореше за идеалите на Уитман, прегледах нахвърляната партитура. Би могло да е шедьовър. Беше изключително преплитане от негови находки, съчетани с мотиви от работите на майсторите, на които се възхищаваше. Помниш ли втората част? Забеляза ли, че беше кантилена? Сигурна съм, че се основаваше отчасти на една мелодия, в която Джо беше влюбен, още когато двамата учехме пиано – кантилената от „Йозеф кантата“ на младия Бетовен, немного известна, но прекрасна работа. Чудесна мелодия, която дава звучене на „светлината“, и Джо я бе използвал, за да възпее поета, който носи на хората свободата, *голямата Идея*. Намерението му относно последната част, „Сбогом!“, също беше прекрасно. Тъкмо в тази прослава на Америка Джо ползваше мотиви от финала за алт и хор на Брамсовата „Алтрапсодия“. Така музиката лишаваше от патос Уитмановия текст. Америка като земя на свободата и правдата вече не беше даденост, а копнеж, дълбока надежда.

– Но защо е унищожил всичко? Не го разбирам.